

Szovjet-Oroszország és az els. világháború vége

A breszti béke évfordulójára

A breszti békeszerződés (1918. március 3.) néhány hónapig volt csak érvényben, a központi hatalmak összeomlása után elvesztette jelentőségét és Szovjet-Oroszország 1918. november 13-án érvénytelennek mondta ki.

Mi történt Bresztben?

Az 1917. októberi forradalom győzelme után megalakult szovjetkormány első dolga volt felhívással fordulni a hadban álló hatalmakhoz az azonnali béke érdekében. Az antanthatalmak az USA hadba lépése után biztosak voltak már győzelmükben, ezért nem reagáltak a javaslatra. A német hadvezetés viszont lebecsülte az USA katonai potenciálját. Abban reménykedett, hogy Oroszország kiválása a háborúból lehetővé teszi gyors

győzelmét a francia fronton. Ezért kezdetől fogva igyekezett támogatni Lenint és Bolsevik Pártját. Ma is folynak a találgatások arról, hogy talán szorosabb kapcsolat is állt fenn Berlin és Lenin között, ezt azonban nem sikerült bizonyítani és a breszti béke következményei sem erre mutatnak. Mindkét fél igyekezett kihasználni a másikat saját céljai érdekében.

Németország pozitívan reagált a pétervári békefelhívásra és december 3-án megindultak a német–orosz tárgyalások a különbékéről. Ezek már kezdetben sikeresek voltak: 1917. december 15-én Bresztben fegyverszüneti

A béketárgyalások helyszíne Bresztben. Érdekes Újság, 1918. január 3.

A helyszín, Breszt-Litovszk

„A béketárgyalásokra az orosz Breszt-Litovszk erődjét jelölték ki, ahol akkor a német Keleti Hadsereg főhadiszállása volt. Breszt-Litovszk városa leégett és lakatlan volt. Utcáin szinte egyetlen lakható ház sem maradt. Csupán a várostól mintegy fél órára eső erőd volt viszonylag sértetlen. A kiterjedt erőd eredetileg tiszti lakásként szolgáló vörösthéglap épületeiben szállásolták el a delegációkat. Szürke téli égbolt, ritkán egy napsugár. A hideg napokon pompás zúzmara a fákon, olvadáskor az utcákat feneketlen sár borította. Étkezéskor az egész delegáció a tiszti kaszinóban találkozott, ahol a főparancsnokló Lipót bajor herceg, egy 73 éves öreg, fiatalosan szikrázó szemekkel a házigazdát játszó Hoffmann tábornok támogatásával. Eleinte az orosz képviselő

való privát érintkezését megakadályozza és az ellentétet élesekben megmutassa. Az ukrán küldöttek végig rendszeres vendégei voltak a tiszti kaszinónak. A tulajdonképpeni tárgyalások egy másik kaszinóépületben folytak, melynek nagytermében – korábban nyilván táncestélyek és színibemutatók céljait szolgálta – patkó alakban nyersen gyalult asztalokat állítottak, melyek külső oldalán a központi hatalmak diplomatai és tisztjei, belső oldalán pedig Oroszország és Ukrajna képviselői ültek.”

Gustav Gratz–Richard Schüller: Die äussere Wirtschaftspolitik Österreich-Ungarns. Wien, 1925. 119–120.

A szovjet megszállás idején (1945–1990) szinte napi politikai kérdésnek számított véleményt alkotni a Szovjetunió vagy Szovjet-Oroszország történelmi szerepéről. A megszállók távozása után pedig idegenkedés van az 1917. október utáni új állam történelmének feldolgozásától. A História korábban is, most is, távol tartotta és tartja magát e túlzásoktól.

Kilencven éve, 1918. március 3-án írta alá Breszt-Litovszkban Szovjet-Oroszország delegációja a központi hatalmak (Németország, Ausztria-Magyarország, Törökország, Bulgária) delegációival az ún. „Breszti békét”.

A béke hatása a világháború végleges kimenetelére máig vitatott, de a mai államhatárok kialakulására tagadhatatlan.

megállapodást írtak alá, és rögtön megkezdődtek a béketárgyalások. A német és a szovjet kormány felhívást intézett az antanthoz, hogy csatlakozzon a béketárgyalásokhoz. Meghívásukat azonban visszautasították, sőt az USA, amely addig csak Németországgal állt hadiállapotban, most már az Osztrák–Magyar Monarchiával is hadban állónak deklarálta magát. A Monarchia

lők is részt vettek ezeken a közös étkezéseken; amikor azonban január 7-én Trockij megérkezett, ő ezt már többé nem engedte meg, hogy az orosz küldötteknek a központi hatalmak küldötteivel

Az orosz küldöttség (balról a második: Trockij) érkezése Bresztbe. Érdekes Újság, 1918. február 21.

Az ukrán küldöttség a béketárgyalásokon. Érdekes Újság, 1918. február 21.

feladta bátortalan különbéke-tapogatózásait és feltétel nélkül elfogadta a német irányvonalat, így Bresztbe is elküldte delegációját.

Az annexió kérdése

Újév után azonban kiderült, hogy a különbékének komoly akadályai vannak. Az előzetes tárgyalások a szovjet kormány által javasolt, annexiók nélküli általános békéről szóltak. (Ez különösen fontos lett volna a Monarchia számára, hiszen a cári Oroszország a háború kezdete óta szorgalmazta a Monarchia felosztását. Sőt még a februári forradalom által hatalomra segített Lvov-kormány külügyminisztere, Miljukov is kijelentette hírhedt 1917. májusi nyilatkozatában: „ami a magyarokat illeti, vissza kell őket szorítani etnikai határaik mögé”.) Miljukov ugyan belebukott annexiós beszédébe, de bizonytalan maradt, hogy a februári orosz forradalomnak végül milyen kormánya lesz és az hogy viszonyul majd az annexiókhoz, a határok megállapításához. Ez is magyarázza, hogy a magyar hadifoglyok többsége miatt támogatta a fehérek és vörösök polgárháborújában a Vörös Hadsereget, míg a cseh légionáriusok a fehér gárda fő támaszai voltak az első időkben: 1918-ban a transzszibériai vasút mentén valóságos cseh–magyar háború folyt.

A szovjet kormány ugyan a hódításokról való lemondás és a nemzeti önrendelkezés alapján állt, de hamarosan kiderült, hogy ezt a szép elvet minden

nemzet a maga nyelvére fordítja. Kijevben pl. 1917. november 20-án megalakult az ukrán Központi Rada és kikiáltotta a független Ukrán Népköztársaságot, az első független államot az ukrán nemzet történetében. Válaszul a Szovjet-Oroszországhoz való tartozás hívei Harkovban megalakították az Ukrán Szocialista Szovjetköztársaságot.

Ukrán különbéke

Decemberben a népköztársaság kormányának elnöke, V. Golubovics vezette delegáció megjelent Bresztben és ugyancsak különbéke-tárgyalást kezdett a központi hatalmakkal, mint a független Ukrajna képviselője. A Rada hatalma csak Ukrajna egyes részeire terjedt ki. Vezetői sem politikai tapasztalattal, sem kormányzati apparátussal vagy hadsereggel nem rendelkeztek, de felismerték a kínálkozó alkalmat nemzeti önállóságuk elismerésére egy fontos nemzetközi szerződésben. A németek pedig Golubovics

delegációjának jelenlétét alkalmasnak látták a szovjet delegáció sarokba szorítására, feltételeik elfogadtatására.

1918. január 7-én Trockij külügyi népbiztos maga vette át a szovjet delegáció vezetését bizalmasaitól, Joffétól és Kamenyevtől. Trockij változtatott a tárgyalások addig csaknem barátságos hangnemén, propagandisztikus, hatásos beszédekben ítélte el Németország hódító politikáját, majd miután két héten át nem történt közeledés, visszautazott Pétervárra, hogy kormányával konzultáljon.

A központi hatalmak képviselői viszont Bresztben maradtak és most már az ukránokkal akartak gyorsan különbékét kötni. Ők azonban maguknak követelték Kelet-Galíciát, valamint „Magyarország rutén területeit”. Czerinin, a Monarchia külügyminisztere, visszautasította ezeket az igényeket; minden más kérdésben alávetette magát a német álláspontnak. Az ukránok végül kihasználva a Péterváron kirobbant heves vitákat, amelyek pár hétre cselekvésképtelenné tették az orosz delegációt, február 9-én aláírták a békeszerződést. Elfogadták a kemény német feltételeket, köztük óriási élelmiszer-mennyiség átadását és Ukrajna átmeneti megszállását Németország, ill. a Monarchia hadserege által.

Érkeznek a béketárgyalások résztvevői, elől a német és az osztrák tárgyalók

MNM Történelmi Fényképtár

A béke kierőszakolása

A bolsevikok többsége egyetértett Trockijjal, aki elfogadhatatlannak tekintette a német békefeltételeket, az or-

szág kirablását és hatalmas területek megszállását. A szovjet kormányt ekkor még két párt koalíciója alkotta, a forradalmi parasztpárt, a „baloldali eszerek” hallani sem akartak ilyen békéről. A bolsevikok többségéről is kiderült, hogy hiába hirdetik az internacionalizmust, ilyen békefeltételek láttán csak felágaskodik bennük az orosz nemzeti öntudat. Trockij ismerve

a hadsereg állapotát, tudta, hogy nincs kikkel újramezteni a harcot, ezért a német forradalomra várva meghirdette a „sem háború, sem béke” hangzatos, de tarthatatlan jelszavát.

Lenin kisebbségbe került és nem maradt más eszköze, mint azzal zsarolni elvtársait: ha nem járulnak hozzá a békéhez, lemond, otthagyja őket. Közben a németek és a Monarchia hadserege az ukrán béke után megkezdték ellenállás nélküli előnyomulásukat és már Pétervárhoz is közeledtek. Lenin emlékezett még, hogy az 1917. decemberi alkotmányozó gyűlési választáson pártja a legnagyobb támogatást nem a munkásságtól kapta, hanem a szavazati jogot nyert frontkatonáktól. A katonák azonnali békét akartak, támogatásuk nélkül a hatalom bizonyta-

Orosz katonák öröme a fronton a béketárgyalások hírére, 1917. december

lanná vált volna. Így Lenin kierősza-kolta a breszti béke aláírását.

1918. február 28-án új szovjet-orosz békedelegáció érkezett Bresztbe Szokolnyikov népbiztos és Csicserin, az új helyettes külügyi népbiztos vezetésével. Németország és a Monarchia külügyminiszterei időközben elutaztak, hogy a legyőzött Romániára kényszerített bukaresti békével foglalkozzanak. Helyettük Rosenberg követ és Hoffmann tábornok,* a német Keleti Front vezérkari főnöke tárgyaltak tovább. Háromnapos határidőt adtak békediktátumuk aláírására, ami március 3-án megtörtént. Így csak utólag, március 6-án ültetett össze a Bolsevik Párt kongresszusa, amely jóváhagyta a békeszerződést, majd a Szovjetek IV. kongresszusa ratifikálta azt március 15-én.

IV. Károly táviratai Czernin külügyminiszternek

1918. január 17.

„Ismételen sürgetően biztosítom, hogy az egész Monarchia és a dinasztia sorsa a lehető leghamarabbi breszt-litovszki békekötéstől függ. Lettországi, litvániai és lengyel[országi] álmódosításokkal itt a helyzetet nem tudjuk megfordítani. Ha nem jön létre a béke Bresztben, akkor itt forradalom lesz, ha volna is elég enni-való. Ez egy komoly utasítás, komoly időben.”

Gratz-Schüller: i. m. 139–140.

1918. február 10.

„...Mélyen meghatódva és az Ukrajnával kötött békeszerződés hírértől boldogan mondok Önnek, kedves Czernin gróf, teljes szívemből köszönetet az Ön céltudatos és eredményes munkájáért. Ön ezzel az én igazán gondokkal teli kormányzati időm legszebb napjával ajándékozott meg, s könyörgök Istenhez, a Mindenhatóhoz, hogy Önt továbbsegítse a rögös ösvényen a Monarchia és népei javáért...”

Kovács, Elisabeth: Untergang oder Rettung der Donaumonarchie? Wien, Köln, Weimar, 2004. I. k. 307.

IV. Károly és vezérkari főnöke, 1918. február

A békepontok

A „békeszerződés” 13 pontból állt. Kimondta a békekötést, de sajátos módon nem állapította meg a szerződő felek új határait, csupán azt a demarkációs vonalat, amelyet a központi hatalmak hadseregei megszállva tarthattak. A központi hatalmak hadseregei megszállhatták a Baltikumot, Belorusszia egy részét és Ukrajnát. A békeszerződés

deklarálta Ukrajna és Finnország függetlenségét, anélkül hogy ezek határát vagy az új orosz-ukrán határt tisztázta volna. Törökország megkapott bizonyos kaukázusi területeket (Karsz, Batum, Ardagan). Oroszország elvesztette továbbá Orosz-Lengyelországot és a Baltikumot, de ezek jövőbeli státusa nem tisztázódott. Oroszország köteles volt elismerni a központi hatalmak békeszerződését Ukrajnával és békét kötni a Központi Radával. Különkülön kiegészítő szerződéseket kellett aláírni Németországgal, a Monarchiával, Bulgáriával és Törökországgal.

A breszti béke 6 milliárd márka hadikárpótlás fizetésére kötelezte Oroszországot és egy számára hátrányos gazdasági egyezmény, az 1904. évi orosz-német kereskedelmi szerződés felújítására. Továbbá hadserege demobilizálására, ami anélkül is megtörtént volna; a katonák túlnyomó többsége otthagya a frontot.

A következő hónapok eseményei rövid távon Lenint igazolták: hatalma megszilárdult, a németek megálltak Pétervár előtt (tudták, hogy egy milliós, forradalmi nagyváros megszállása kockázatos vállalkozás lenne). Szovjet-Oroszország ugyan lemondott közel egymillió km²-nyi területről, de az adott katonai erőviszonyok mellett annak nagyobb részét akkor nem tudta volna megvédeni. A pénzügyi-gazdasági eredményeknek a gazdaság összeomlása

* Max Hoffmann a német keleti haderő vezérkari főnöke volt. 1918. január 18-án Bresztben ő terjesztette elő az Oroszországgal szembeni, kb. 150 ezer km² nagyságú területi igényt (ez az ún. „Hoffmann-vonal”). Ld. térképünket (2. o.)!

és a pénz elértéktelenedése mellett nem volt túl nagy gyakorlati jelentőségük.

A megszállás terhei

A Monarchia és Németország kormányai fel akarták használni a megszállt területek élelmiszerkészleteit, ill. az új termést hadseregük élelmezéséhez és a hátszói éhínség leküzdéséhez. Innen a „Brotfriede” (kenyérbéke) elnevezés. Az eredmény meg sem közelítette a várakozásokat. Nem volt olyan helyi államapparátus, amely a készleteket összegyűjthette volna, amikor a megszálló alakulatok maguk próbálták rekvirálni, a parasztok heves ellenállásába ütköztek, amelyből partizánmozgalom bontakozott ki. Miután a Rada képtelen volt kielégíteni a németek élelmiszeréhségét, 1918. április végén egyszerűen elkergették és az ukrainai nagyirtók szószólovját, Szkoropadzkij tá-

bornokot ültették helyébe. A begyűjtéssel és a rendcsinálással neki sem volt több sikere, nevében (ami azt is jelentheti, hogy Hamarbukó) gúnyolódtak – mint a központi hatalmak októberi összeomlásakor kiderült, jogosan.

A keleti arcvonalon kevés erő szabadult fel ahhoz, hogy azzal a francia fronton gyors sikert arathassanak. A megszállás csaknem akkora katonai erőt kötött le, mint a front tartása az amúgy sem harcoló orosz egységekkel szemben. Ráadásul a megszálló egységek katonáira egyre nagyobb hatással volt a Baltikum, Oroszország, Ukrajna forradalmi légköre, nem utolsósorban a földosztás látványa.

Következmények

A breszt-litovszki békét érvénytelenítése után sem lehetett meg nem történné tenni. A szerződés lehetőséget adott Finnországnak, Ukrajnának és a balti

nemzeteknek, hogy megalapítsák független államaikat. Finnország esetében ebbe Szovjet-Oroszország bele is nyugodott. A balti államokat megpróbálták szövetséges szovjetkötársaságokká alakítani, sikertelenül.

Ukrajna esete bonyolultabb. Breszt megnövelte az addig autonómiával, sőt nemzeti nyelvű iskolákkal sem rendelkező ukránok nemzeti öntudatát, de az új állam megszilárdulásához hiányzott a kedvező vagy legalább semleges nemzetközi környezet. Ukrajna végzeté az lett, hogy az új Lengyelország a győztes hatalmak kedvence volt, és történelmi jogon igényt tartott ukránlakta területekre, akár Kijevig is, de Galíciára mindenképpen. Ennek a független Ukrajna lett volna a legnagyobb akadálya, ezért a lengyel kormányok inkább átengedték Kelet-Ukrajnát Szovjet-Oroszországnak, az antant számára pedig az ukrán kérdésben Varsó volt a mérvadó. Ráadásul Breszt emléke Nyugaton németbarát színben tüntette fel az ukrán nacionalistákat.

Az októberi forradalom után a bolsevik vezetésben vita bontakozott ki szocialista koalíció alakításáról. Az egypárti kormányzás ellenzői: Kamenyev, Rikov és mások elérték a meg egyezést az ún. „baloldali eszerekkel”, akik a parasztság és részben a katonák körében is eléggé népszerűek voltak. A baloldali eszer párt hat képviselője belépett a szovjet kormányba. A breszti békét azonban elutasították. Ellene szavaztak a szovjetek IV. kongresszusán és márciusban kiléptek a kormányból. Ellentétek támadtak a parasztpolitikában és más kérdésekben, végül a baloldali eszer párt vezetősége a breszti szerződés lehetetlenné tétele céljából elhatározta, majd végrehajtotta a moszkvai német követ, Mirbach gróf meggyilkolását. Viszonyuk a bolsevikokkal kibékíthetlenné vált, és az utóbbiak között felülkerekedett Lenin és az egypárti diktatúra vele egyetértő hirdetőinek álláspontja, Szovjet-Oroszország az egypárti diktatúra végzetes útjára lépett.

A breszti béke szakítópróbáján megbukott a szocialista pártok együttműködésének eszméje és a továbbiakban ez határozta meg a szovjet kül- és belpolitikát.

„Brotfriede” – az ukrán kenyérbéke

Ukrajnára minden térségbeli hatalom igényt tartott; agrártermékeinek megszerzése életkérdés volt mind a nyomorgó Szovjet-Oroszország, mind a szervezett koplalásban megfáradt Németország s az éhezéstől is sújtott Monarchia népének napi életben maradása biztosításához.

Ausztriában már 1917 végén a napi lisztfejadag 165 g, Magyarországon 233 g volt, míg a húsból és zsírból mindössze 17, ill. mintegy 34 g. (Németországban valamivel jobb volt a helyzet.) Erősödő zúgolódás, sztrájkok törtek ki. A Bresztben tárgyaló Czernint osztrák politikusok elsősorban az élelmezési válságra (és forradalmasodásra) hivatkozó üzenetekkel ostromolták, a béke sürgős megkötését kérve. Éppen ezen otthoni nehéz helyzet miatt képviselt Czernin a németeknél lágyabb vonalat.

Az 1918. február 9-i ukrán béke 7. pontja szólt a „gazdasági kapcsolatokról”. Abból kiindulva, hogy Ukrajna akár egymillió tonna gabonával is rendelkezhet, a szerződés előírta „az aktuális szükségletek fedezése céljából a legfontosabb mezőgazdasági és ipari termékölőslegek kölcsönös cseréjét”. A konkrét mennyiségeket, árfajtákat egy bizottság volt hivatva megállapítani, míg egy másik az árakat kellett rögzítse. Az elszámolás elvben aranyban történt; 1000 márka 393 karbovanyect, ill. ugyanannyi rubelt ért. Azután nagy apparátus kezdett el foglalkozni a részletekkel, a vártnál szerényebb sikerrel.

Az összeomlásig Ukrajnából 40 ezer vagon árut hoztak ki. Ebből a Monarchiába 18 ezer vagon, benne 57 382 tonna gabona és liszt érkezett, valamint 61 528 tonna más élelem. Csempészúton talán még néhány ezer vagonnyi. Kevés volt ez – csak Ausztria napi szükséglete 3800 tonna volt gabonából –, de bizonyosan sok embert mentett meg az éhenhalástól, a Lajtán túl.

A központi hatalmak szállítottak Ukrajnának több mint 100 ezer ekét, 300 ezer kaszát s más mezőgazdasági eszközt, iparcikkeket, vegyszereket, sok szentet. Szeptemberben terjedelmes szerződést kötöttek az 1918/19-es gazdasági évre: 1,3 millió tonna gabonát, állati termékeket, fát reméltek onnan behozni. Az októberi összeomlással a nagy tervek végleg füstbe mentek, bár a németek csak december 14-én vonultak ki Kievből.

SZÁSZ ZOLTÁN

HAJDU TIBOR